

Горболіс Л. М.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
<https://orcid.org/0000-0003-4775-622X>

ЖІНОЧІ ОБРАЗИ В ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО «ГЕТЬМАН ІВАН ВИГОВСЬКИЙ»

Анотація. Актуальність студіювання історичної тематики в сучасному літературознавчому дискурсі пояснюється суспільними та політичними викликами. У статті проаналізовано художньо-історичні жіночі образи у романі «Гетьман Іван Виговський» українського письменника І. Нечуя-Левицького. Авторка статті досліджує образи героїнь твору як представниць історичної епохи, декларантів психологічних, культурних та духовних особливостей українського народу. На основі художнього матеріалу, що різнобічно презентує систему жіночих образів роману, з'ясовано особливості культури та менталітету українських жінок доби козаччини, ключову роль жінки у житті суспільства того часу. Роман І. Нечуя-Левицького представлено як показовий маркер українського письменства, складову літературного процесу XIX століття (у порівняльному аспекті з історичними творами П. Куліша, М. Старицького, А. Чайковського), важливий факт формування концепції образу жінки у вітчизняному письменстві. Арсенал авторських художніх засобів індивідуалізує жіночі образи, які помітно вирізняються з-поміж образів жінок в українській літературі XIX століття. Констатовано, що в романі «Гетьман Іван Виговський» автор переосмислює роль жінки в суспільстві – від традиційного уявлення про жінку як берегиню домашнього вогнища до активної історичної особистості, що є транслятором національної ідеї, морально-етичних та християнських цінностей гуманізму, духовності, вірності, любові до рідної землі. Обґрунтовано специфіку світоглядних переконань героїнь-жінок, їхній зв'язок зі складеними упродовж століть традиціями, морально-етичними нормами, релігійною культурою українського народу. Жіночі образи у романі «Гетьман Іван Виговський» сприяють глибшому розумінню авторської концепції українського світу, осмисленню граней індивідуального стилю письменника та еволюційних шляхів української історичної прози другої половини XIX століття у контексті культурно-мистецьких змагань доби.

Ключові слова: українська класика, жіночі образи в літературі, історичні твори, історичні постаті в літературі, І. Нечуй-Левицький, українська література, історичний роман.

Постановка проблеми. Роман І. Нечуя-Левицького «Гетьман Іван Виговський» є художньо-історичним твором, де письменник зображує колоритні українські жіночі образи, художньо висвітлює історичну ситуацію в Україні часів Хмельниччини та періоду українського бездержав'я, що настав після смерті Богдана Хмельницького, відображає взаємини українського народу та поневоленої, покатоличеної шляхти: «Москва ніколи не попустить волі нашій шляхті, хоч би й православній, не

тільки католицькій; а скільки гетьман Богдан вигнав з України таки української, хоч і не вже покатоличеної, шляхти!» [1]. Твір поєднує історизм та психологізм, розкриває внутрішній світ особистості у вирі національних подій.

І. Нечуй-Левицький увів у структуру історичного роману *жіночий психологічний контент*. На відміну від романтиків (М. Костомарова, П. Куліша), героїні І. Нечуя-Левицького постають не лише в ролі супутниці чоловіка чи декоративними фігурами на історичному тлі; вони формують внутрішній етичний центр твору, є виразниками історичних подій, духовним сумлінням часу. Жіночі характери у творах письменника художньо транслюють ідею любові до рідної землі, відповідальності та жертвності – тих цінностей, що формують основи української національної ідентичності.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Доробку І. Нечуя-Левицького присвячені численні праці, серед яких показовими є дослідження О. Білецького, С. Єфремова, І. Франка та ін., що висвітлюють творчість письменника в широкому культурно-мистецькому просторі, активно студіюють питання історизму, соціально-побутового реалізму, народності. Різноманітні аспекти художньої специфіки творчого доробку письменника висвітлювали дослідники у середині XX століття – Н. Крутікова, Р. Мішук, В. Омельченко, М. Походзіло, М. Тараненко, П. Хропко. Від кінця XX століття творчість І. Нечуя-Левицького з сучасних позицій, із акцентом на антиколоніальну спрямованість доробку, ефективність засобів психологізації у творчості класика української літератури досліджують Т. Бовсунівська, В. Власенко, М. Жулинський, Н. Зінченко, Л. Йолкіна, О. Мишанич, В. Погребенник, І. Приходько, К. Радченко. Повернуті в науковий обіг культурологічні праці І. Нечуя-Левицького з виразними антиімперськими ідеями, разом із листуваннями стали об'єктом системного вивчення у працях І. Михайлина, В. Поліщука, М. Чернопиского. Окремі аспекти художньої самобутності творів письменника, зокрема етнопсихологічний вектор осмислення героїв-українців, висвітлено у працях І. Абрамової. Тематико-проблемна й жанрова різноспрямованість творчості І. Нечуя-Левицького, його вболівання за українську справу засвідчують потребу системного студіювання його доробку. Попри значний і тривалий інтерес літературознавців до творчості І. Нечуя-Левицького, потребують вивчення гендерно-психологічний аспект та проблема художнього функціонування жіночих образів у його творах.

Дослідники підкреслюють, що жінка у прозі І. Нечуя-Левицького є «уособленням національної моральної краси» [2], вона – символ непорушних духовних основ народу. Саме

такими постають жіночі образи в романі «Гетьман Іван Виговський», де образ Олеси Виговської та інших героїнь поглиблюють емоційну тканину твору, художньо означають контури етичного контенту в романі, контрастуючи з честолюбством і жорсткістю історичних діячів.

Мета і завдання статті. Мета статті – виявити й проаналізувати художню функцію, ідейне навантаження, психологічну глибину та символізм жіночих образів у романі І. Нечуя-Левицького «Гетьман Іван Виговський». *Завдання статті:* з'ясувати роль жіночих образів у сюжетній та концептуальній побудові твору; розкрити засоби психологізації та індивідуалізації образів. Виконання завдань сприятиме цілісному розумінню системи жіночих образів у творі, дозволить глибше осмислити художній задум письменника та висвітлити внесок прозаїка у формування образної системи української історичної прози другої половини XIX століття.

Виклад матеріалу. Серед української історичної прози XIX століття з домінантними темами державності, козацької доблесті, патріотизму та національної боротьби чільне місце посідають твори І. Нечуя-Левицького, марковані *психологічною гуманізацією історії*. Письменник акцентував на моральних наслідках історичних катастроф, майстерно відтворив жіночу чутливість, материнське страждання, милосердя, любов до рідних і близьких. У цьому контексті творчість класика є базовою ланкою між народницьким реалізмом та подальшим розвитком психологічної прози кінця XIX століття.

Яскраві жіночі характери, як відомо, представили у своїх творах П. Куліш, М. Старицький, А. Чайковський, які, звертаючись до історичної тематики, прагнули відтворити духовну і моральну сутність українського народу крізь призму особистих долі українців. Жіночі персонажі в історичному романі І. Нечуя-Левицького відкривають перспективи глибшого осмислення ціннісно-моральної парадигми українського реалізму кінця XIX століття. Адже у цей час українська література активно формувала національну ідентичність і жіночі образи виконували важливу культуротворчу функцію – відображали духовні, моральні та психологічні цінності народу, символізували ідею України.

Актуальність гендерного аспекту в інтерпретації історичних постатей і подій у творчості українського класика полягає в осмисленні ролі жінки як самостійного суб'єкта історичного процесу. Жіночі образи у романі «Гетьман Іван Виговський» І. Нечуя-Левицького – не другорядні фігури, як це головню простежуємо у творах його сучасників; вони є смисловими вузлами художнього тексту, за допомогою яких автор реалізує ключові проблеми твору – морального вибору, політичних викликів та національної єдності. Письменник надав жінці не лише емоційно-етичного, але й концептуального навантаження. Жінка постає у романі як носій родинного тепла, злагоди, що ними часто нехтують герої-чоловіки у гонитві за владою. І. Нечуй-Левицький увів жіночу свідомість у центр історичного процесу, показуючи, як через емоційний і моральний досвід жінки розкривається трагізм епохи. У романі «Гетьман Іван Виговський» жінка – морально-етичний центр національного життя, декларант родинних цінностей, вона «зберігає святиню роду серед бурі історії» [1]. За допомогою численних промовистих сцен та мікроепізодів автор змалював правдивий образ, який відповідав завданням тогочасної літератури, що, на переконання І. Нечуя-Левицького, «повинна виявити пси-

хичний український національний дух та характер» [3, с. 73]. Олесь, дружина гетьмана, поєднує жертвовність, інтелектуальну силу, внутрішню незалежність, духовну чистоту. Автор роману художньо відобразив демократизм українського життя, де «людська особа... не любить щезати в іншій чужій особі, нізачо в світі не одкажеться до свого Я, і хоч буває часом придушена, але вона не буває задушена» [3, с. 75].

Історична основа роману І. Нечуя-Левицького зазнала впливу української романтичної традиції, однак автор виходить за її межі, прагне реалістично реконструювати минуле з виразним емоційно-психологічним аспектом осмислення історії. У романі «Гетьман Іван Виговський» письменник описав добу Руїни не лише як послідовність політичних подій, а як духовну кризу народу, де тісно переплетені особисте й національне. Як слушно зазначив М. Жулинський, класик «зумів оживити минуле, показати історію не через битви, а через душу людини, що живе в її вирі» [4, с. 84]. Якщо, скажімо, в романі «Богдан Хмельницький» М. Старицького жіноча постать підпорядкована патріотичній ідеї, то в І. Нечуя-Левицького вона є самодостатнім психологічним феноменом. У І. Нечуя-Левицького жінка, як і в творах А. Чайковського (наприклад, «Олюнька», «За сестрою»), є моральною опорою чоловіка, втіленням доброти, честі, жертвовності. Проте, на відміну від А. Чайковського, І. Нечуй-Левицький прагне до універсалізації жіночого образу – він транслюється в символічний образ України як духовного начала.

Жіночі постаті в історичному романі «Гетьман Іван Виговський» І. Нечуя-Левицького є невід'ємною частиною авторської концепції українського світу. Постать Олеси Виговської розкриває теми духовної єдності з чоловіком, взаємопідтримки один одного у родинних стосунках, моральної відповідальності та вірності. Внутрішня трагедія героїні віддзеркалює долю України, яка опинилася між вірністю та зрадою, любов'ю і політичними амбіціями. На думку дослідниці Т. Бовсунівської, «жіноче начало в історичному романі другої половини XIX століття має не декоративне, а світоглядне значення, адже саме через нього виявляється моральна позиція автора» [5, с. 187]. Цю тезу слушно проєктувати і на досліджуваний роман І. Нечуя-Левицького, де жіноча присутність віддзеркалює духовну мораль нації, структурує сюжет та етико-філософську концепцію твору. Порівняно з іншими історичними романами того часу («Чорна рада» П. Куліша чи «Богдан Хмельницький» М. Старицького), «Гетьман Іван Виговський» вирізняється глибоким психологізмом. Автор колоритно відтворює прагнення, переживання, внутрішні конфлікти і вагання своїх героїв.

Головний жіночий образ Олеси Виговської, у дівочтві Стеткевичівни, присутньо увиразнює історичне тло твору; вона зображена реалістично з відчутною авторською симпатією, із залученням численних епітетів, порівнянь і метафор для змалювання зовнішнього вигляду, як-от: «Її повний, делікатний вид неначе був обведений білими рамками з білого пуху та срібла, і саме лице її було біле, як біла лелія, а повні рум'яні уста червоніли на морозі, як листочки троянди. Молода панна і справді була схожа на білу квітку. Чималі темно-карі очі та рівні густі брови дуже виразно малювались, обведені навкруги білим вбранням» [1], її «убрання, делікатне й ясне, незвичайно гарно приставало до її русої коси та білого лелійного лица. На шії в неї лисніло дороге материне намисто з перлів, в ушах сяли сережки з брильєнтами. Нічого не було на ній колорит-

ного, але делікатні тони убору дуже приставали до її лелійного білого лица та русої коси. Олесья була схожа на пишну майську місячну ніч з її делікатними тонами та сутінками» [1]. Прикметний традиційний підхід письменника до зображення образу героїні, проте автор передав і глибину народного світовідчуття, де у внутрішньому світі жінки – коханої дружини та матері – відображається трагізм історії. Епізоди з Виговською, яка «мовчки несла свій біль, коли навколо руйнувався світ її віри й любові» [1], підкреслюють тісний зв'язок особистої драми з долею народу.

Український сотник Іван Виговський, який щиро закоханий у Олесю, бореться за своє кохання з її аристократичним родом, який зневажає козацтво. Олесья ж, маючи щирі почуття до Виговського, мріє про щасливе подружнє життя. Молода панна не позбавлена й честолюбства, на чому зауважує І. Нечуй-Левицький: «Ото якби мені довелось в'їхати в Чигирин гетьманшею! От би я тоді підвела голову вгору і показала б себе своєї гордовитий та неласкавій до мене рідні! Тоді б і вона схилила голови передо мною. Ой, яка б я була рада! Я в'їхала б в Чигирин пишню, як польські королеви в'їжджають в Варшаву, бо хіба ж я тоді не була б королева на Україні...?» [1]. Дядько Олесі, виряджаючи її до Івана Виговського, навчає, аби вона дбала про те, щоб Україна не відривалась від Польщі, проте дівчина більше мріє про власне життя та розкоші, аніж про політику: «Її думки вертілись не коло просвітності Європи та Польщі, а коло французької карети та уборів. Вона вже гадала в думці, яку собі французьку сукню пошити для парадного в'їзду в Чигирин, щоб вразити жінок козацьких старшин, котрі вбирались в кунтуші, в жупани, в плахти та в намітки» [1]. Такі авторські акценти не ідеалізують образ героїні, надають йому правдивого звучання.

Психологічний реалізм сприяв індивідуалізації характерів жінок-героїнь, художньому змалюванню внутрішнього світу героїнь, їхніх емоційних станів та моральних дилем. Жіночі персонажі у творі І. Нечуй-Левицького є промовистим морально-філософським віддзеркаленням національної долі. Художньо змодельовані образи героїнь передають трагізм історії, гуманістичний ідеал духовної краси, що є антиподом жорстокості й розбрату. Як слушно зазначив літературознавець О. Білецький, «Нечуй-Левицький відкрив для української літератури людину внутрішнього світу, передусім у жіночому образі» [6, с. 214].

Образ Олесі Стеткевичівни художньо концентрує проблему релігійного роз'єднання, у тому числі з політичних причин, у родинах тодішньої української шляхти. Дослідниця І. Абрамова зазначила, що «І. Нечуй-Левицький із тривогою й боєм спостерігав у сучасній йому дійсності розпад старосвітського сімейного укладу. У цьому процесі він вбачав пряму загрозу ідентичності українців» [7], а «основним механізмом, який забезпечує тяглість і стабільність народної вдачі, І. Нечуй-Левицький, очевидно, вважав родинний життєвий устрій. Забезпечуючи спадкоємність народного характеру, родина поставала ключовим засобом формування та збереження національної ідентичності» [7]. Демократична українська родина – як ще одне осереддя «розгортання» жіночого характеру – привертала особливу увагу й І. Нечуй-Левицького, що засвідчують, наприклад, рядки з його праці «Непотрібність великоруської літератури для України і для слов'янщини»: «В нас дуже розвита особистість. Жінка й діти слухають батька тільки розумного і не знесуть ніякого самодурства» [3, с. 102].

Своєрідність світосприймальних настанов Олесі письменник підкреслив за допомогою тонкого відчуття гармонії в довкіллі: «Молода панна почувала, як помаленьку розливався по її нервах спокій. Ще ніколи на своєму віку вона не почувала себе такою радісною, навіть щасливою... Їй здавалось, що вона серед зеленого гаю та борів стала вольною, як повітря, що усі перетичини, усі намагання значної рідні далеко десь zostались позад неї, що вони вже щезли навк і вже ніхто не буде чіплятись до неї з своєю порадою, вже ніхто не насмілиться розлучити її з милим... «Який гарний Божий світ! Як легко, як весело мені на душі! Я тут вольна, як пташка в лісі», – подумала Олесья...» [1]. Автор акцентує на енергетично міцному зв'язку героїні з природою, «котра обгортувала... життя з усіх усюдів», як наголошував І. Нечуй-Левицький у праці «Світогляд українського народу» [8, с. 4], употужнюючи думки М. Костомарова, Є. Маланюка, І. Мірчука, Д. Чижевського, В. Яніва та ін. про визначальну роль природного довкілля на формування української ментальності.

Жіночі персонажі у творі – Олесья (Олена) Виговська, Якилина Павловська, Катерина, княгині Любецька, Суходольська, демократично налаштовані козачки, зокрема Ольга Лютай та інші жінки при дворі гетьмана – є своєрідними ілюстраторами історичної епохи – вони, скажімо, уміли володіти зброєю: «Три дні й три ночі ховалась Виговська з приятельками в лісах. Виговська, Грушова і всі жінчини держали напоготові набиті набоями рушниця провсякчас. До Бара дійшла звістка, що Маховський повернув на Черкаси і не має на думці вчинити напад на житло Виговського» [1]. Жіночі образи у романі І. Нечуй-Левицького є продуктом ефективної взаємодії романтичної ідеалізації та реалістичної психологізації, що дозволяє по-новому трактувати роль жінки як морального та духовного осердя нації.

Героїні І. Нечуй-Левицького поєднують внутрішню силу, моральну чистоту та здатність до співпереживання, стаючи «дзеркалом» духовного стану народу. Автор наголосив, що жіноча мудрість, жертвність і терпіння можуть протистояти політичній жорстокості та соціальним катаклізмам. Як зазначив літературознавець С. Єфремов, «у Нечуй-Левицького жінка стає моральним орієнтиром для всіх персонажів і водночас символом національної непохитності» [2].

Описуючи збірний образ козачок, І. Нечуй-Левицький порівняв їх із квітами маку, що символізує в українців красу, безсмертя й молодість: «А там же у вас в Чигирині козачки, як мак, процвітають: в шовкових плахтах, в оксамитових юбках, в квітках та стрічках, та в червоних чобітках з срібними підковками» [1]. Сама Олесья підтримувала аристократичні прагнення чоловіка і пропольський курс в Україні. Звичайні українки не підтримували Гадяцьку угоду, якою Іван Виговський прагнув з'єднати Україну з Польщею. Бездержав'я та поневолення України несло багато загроз для життя жінок як шляхетного, так і простого роду та їх родин. Письменник підкреслив, що «в ті часи загального політичного зворушення на Україні, коли все народне життя зворушилося до самого дна, політикою цікавились не тільки козачки, але навіть селяни й молодиці, щоб стояти напоготові до оборони своїх інтересів і свого життя» [1]. Історично українці були в небезпеці постійної інвазії, що вплинуло на формування вдачі – так «потреба оборони стає складником національної ідеології і традиції» [9, с. 85], – зауважує дослідник Б. Цимбалістий. Жінки також мали вибудувати

ефективну оборонну стратегію, захищати свою родину, свій РІД. І «якщо так є, то не тому...., що вони свідомо бажають більше влади, але прямо тому, що такий є тип нашої суспільності і нашої культури. Чоловіки підсвідомо бажають бачити такими своїх жінок» [9, с. 85]. Така підтекстова парадигма образу жінки у романі «Гетьман Іван Виговський» І. Нечуя-Левицького. Жінки готові були захистити свої права й свободи.

Висновки і перспективи подальших пошуків. Дослідження жіночих персонажів у романі «Гетьман Іван Виговський» відкриває можливість комплексного аналізу гендерного аспекту української історичної прози XIX ст., дозволяючи простежити, як через жіночі образи автор розкривав ментальність і філософію українського народу, його національну пам'ять. І. Нечуй-Левицький, описуючи образи в історичному романі «Гетьман Іван Виговський», репрезентує не лише приватні, а й національні переживання, духовну стійкість, невизначеність, внутрішній спротив чи політичну нестабільність. Цей підхід розширює розуміння історії, дає змогу бачити її не лише в контексті гетьманських рад чи політичних баталій, а й у площині морально-духовного та емоційно-психологічного вимірів.

І. Нечуй-Левицький послідовно розвиває тенденцію гуманізації історичної прози, виводячи жіночий образ із історичного фону в площину самостійного ідейно-психологічного центру. Такий підхід знаменує перехід від зовнішньої романтичної схематизації (як у П. Куліша) до глибокої психологізації (як у А. Чайковського) та моральної узагальненості (як у М. Старицького), що визначає неповторність авторської позиції в еволюції українського історичного роману XIX століття. Поєднання історичної точності з емоційно-психологічним проникненням у жіночі характери створює у романі унікальний тип історичного письма, де художня концепція минулого не обмежується реконструкцією подій, а прагне до морально-філософського узагальнення, що робить його глибоким феноменом українського історичного реалізму другої половини XIX століття.

У нашому дослідженні означено специфіку художнього моделювання жіночих образів у романі «Гетьман Іван Виговський» І. Нечуя-Левицького. Ця проблема потребує компаративного вивчення в широкій площині української та зарубіжної історичної прози XIX століття.

Література:

1. Нечуй-Левицький І. Гетьман Іван Виговський. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=902>
2. Сфремов С. Історія українського письменства. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Yefremov_Serhii/Istoriia_ukrainskoho_pysmenstva.pdf
3. Нечуй-Левицький І. Українство на літературних позовах з Московщиною. Культурологічні трактати / упоряд. М. Чернопиского. Львів: Каменяр, 1998. 256 с.
4. Жулинський М. *Історизм і психологізм у творчості І. Нечуя-Левицького*. Київ: Наукова думка, 1990. 156 с.
5. Бовсунівська Т. *Український історичний роман: еволюція жанру*. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 384 с.
6. Білецький О. Вибрані праці: у 2 т. Т. 1. Від давнини до сучасності: збірник праць з питань української літератури. Київ: Держлітвидав, 1960. 505 с.

7. Абрамова І. Національний код героїв прози І. С. Нечуя-Левицького. *Вісник Запорізького державного університету*. 2004. № 2. С. 5–10. URL: <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2004/2004-fil-2.pdf>
8. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. Вид. 2-ге. Київ: АТ «Обереги», 1993. 88 с.
9. Цимбалістий Б. Родина і душа народу. *Українська душа*. Київ: МП «Фенікс», 1992. С. 66–96.

Horbolis L. Female Images in Ivan Nechuy-Levytsky's Historical Novel "Hetman Ivan Vyhovsky"

Summary. The relevance of studying historical themes in contemporary literary discourse is обусловлено social and political challenges. This article analyzes artistic and historical female images in the novel "Hetman Ivan Vyhovsky" by the Ukrainian writer I. Nechui-Levytskyi. The author of the article examines the heroines of the work as representatives of a historical era and as embodiments of the psychological, cultural, and spiritual characteristics of the Ukrainian people. On the basis of the literary material, which presents the system of female images in the novel in a multifaceted manner, the study identifies the features of culture and mentality of Ukrainian women of the Cossack era, as well as the key role of women in the social life of that time. Ivan Nechui-Levytskyi's novel is presented as a representative marker of Ukrainian literature, an integral part of the literary process of the nineteenth century (in a comparative aspect with the historical works of P. Kulish, M. Starytskyi, and A. Chaikovskiy), and as an important factor in the formation of the concept of the female image in national literature. The arsenal of the author's artistic means individualizes the female images, which noticeably stand out among the portrayals of women in Ukrainian literature of the nineteenth century. It is stated that in the novel "Hetman Ivan Vyhovsky" the author rethinks the role of women in society – from the traditional perception of a woman as the guardian of the household to an active historical personality who acts as a transmitter of the national idea and of moral-ethical and Christian values of humanism, spirituality, fidelity, and love for the native land. The specificity of the worldview convictions of the female characters is substantiated, as well as their connection with traditions formed over centuries, moral and ethical norms, and the religious culture of the Ukrainian people. Female images in the novel "Hetman Ivan Vyhovsky" contribute to a deeper understanding of the author's concept of the Ukrainian world, to the comprehension of the facets of the writer's individual style, and to the evolutionary paths of Ukrainian historical prose of the second half of the nineteenth century in the context of the cultural and artistic struggles of the era.

Key words: Ukrainian classics, female images in literature, historical works, historical figures in literature, I. Nechuy-Levytsky, Ukrainian literature, historical novel.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 12.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 09.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025